

LUNDS
UNIVERSITET

Sociologiska Institutionen

Vilja eller tvång?

En studie av polska, masuriska gymnasieelevers tankevärld.

Författare: Joanna Norberg
Kandidatuppsats: SOC 344, 40 – 60 p
Höstterminen 2006
Handledare: Anita Dahlgren

Abstract

Författare: Joanna Norberg

Titel: Vilja eller tvång? En studie om polska, masuriska gymnasieelevernas tankevärld.

Kandidatuppsats: SOC 344, 41 – 60 p

Handledare: Anita Dahlgren

Sociologiska Institutionen, Höstterminen 2006

Efter andra världskriget installerade Sovjet en kommunistisk regim i Polen som trots återkommande konvulsioner var den dominerande maktfaktorn under c:a 45 år fram till 1989. Rådande kommunistiska partidiktatur hade de klassiska radikalsocialistiska doktrinerna och utopierna på agendan såsom frihet, jämlikhet, broderskap, statlig ägande av produktionsmedel, kosmopolitism och solidaritet. Med kommunismens kollaps 1989 rämnade de förefintliga socioekonomiska strukturerna och i systemskiftets vakuum framträdde ett konkursbo med anarki, desillusion alternativt orealistiska förväntningar om en snabb materiell metamorfos där Polen raskt skulle rycka fram och tillkämpa sig en västeuropeisk standard. Masuren, den nordöstra delen i Polen, fattigt på industri och dominerad av gamla nedgångna statsjordbruk råkade särskilt illa ut efter det politiska systemskiftet.

Masuriska gymnasieungdomar är jämgamla med det ”nya” kapitalistiska Polen vilket inte hindrar att ungdomarna genom sin starka föräldraranknytning kan sägas ha en fot i det ”gamla” systemet före 1989 och en fot i det ”nya”. Syftet är att analysera masuriska ungdomarnas interaktion med skola, familj respektive kyrka samt deras framtidsvisioner. Val av metoder och teorier presenteras före uppsatsens huvuddel.

I uppsatsens huvuddel analyseras masuriska gymnasieelevers skolsituation, relationsmönster i familjen, religionsmedvetenhet och deras drömmar och planer i det korta och långa perspektivet. Här sammanfogas framtagna empiri med utnyttjade teorier.

Masuriska gymnasieeleverna tycks känna sig väl tillrätta i dagens Polen. De är studie- och målinriktade. Disciplinen ser de som en plusfaktor. Familjen och religionen är heligt för ungdomarna.

Nyckelord: Masuren, Gymnasieelever, Skola, Disciplin, Familjesammanhållning, Gudstro

Innehållsförteckning

Inledning	2
Bakgrund	3
Syfte och frågeställningar	4
Tillvägagångssätt	4
<i>Val av informanter</i>	4
<i>Intervjuer och observationer</i>	5
<i>Tolkning av material</i>	6
Teoretiska perspektiv	6
<i>Foucaults begrepp disciplin och panopticon</i>	6
<i>Bourdieu's begrepp habitus och socialt rum</i>	9
Disposition	10
1. Skolans inverkan	11
<i>Utbildningens betydelse</i>	11
<i>Syn på lärare</i>	12
<i>Skoldisciplin</i>	13
<i>Vänskapsrelation</i>	16
2. Föräldrars betydelse	17
3. Religionsuppfattning	18
4. Ungdomars drömmar	20
Sammanfattning	23
Slutord	25
Källor och litteratur	26
Otryckta källor	26
<i>Intervjuer och observationer</i>	26
<i>Internet</i>	26
Tryckta källor	26
<i>Litteratur</i>	26

Inledning

Nuvarande regionen Masuren, i nordöstra delen av Polen, är något större än Skåne. Masuren gränsar i öster till Vitryssland och Litauen och i norr till ryska enklaven Kaliningrad. Masuren var fram till 1945 en provins i dåvarande tyska Ostpreussen. Masuren erbjuder en kakofoni av europeisk historia för att inte säga världshistoria, en mosaik av etniska förändringar över tiden, näringslivsmässiga experiment och konvulsioner på politisk – ideologisk basis. Till följd av regionens geografiska läge långt ut i öster, glesbefolkat, ingen nämnvärd industrialisering, naturskönhet, öppna böljande landskap, extrem sjörikedom har ett arkadiskt – arkaiskt landskap bevarats intill nutid. Låt vara att Masuren är rik på sjöar och andra naturscenerier men det är också Polens fattiga hörn med landets största arbetslöshet.

Skälen till att jag valt att undersöka ungdomar i Masuren är flerfaldiga. Jag är född där, har bott där i 35 år, har studerat och senare arbetat som lärare i masuriska bondbyar under 10 år. Min stora familj är utspridd och verksam i regionen. Masuren har låtit mig plocka svamp i skogarna, lärt mig simma i sjöarna, plocka potatis hos kusinerna på små bondgårdar, andäktigt lyssna till grodsången från kärren, pulsa fram genom snödrivorna när den kontinentala vintern väller in från Ryssland. Jag har frusit i livsmedelsköer under ”krisåren” på 80- talet. På gott och ont känner jag Masurens dofter, färger och dess våldsamma historia.

Den 6 oktober 2006 åker jag bil från norr till sydost genom masuriska höstlandskapet. Vägarna följer de böljande terrängformationerna. De är mestadels asfalterade, smala och nästan överallt kantade av mäktiga alléer. På var femte-tionde kilometer ligger en by. Enkla, förfallna, omålade hus. Årtionden av väder och vind har färgat husen så de ser ut som de hade vuxit upp ur marken. Livfullt med många höns och ankor. Människor i arbete eller hängande utanför byaffären, som tycks fungera som informell bykrog, pub och samlingsplats. I varje by finns en kultplats tillägnad Moder Maria med c:a 3 meter högt kors med altare och riklig utsmyckning. Utanför byarna ligger ruinerna efter övergivna statsjordbruk från tiden före kommunismens fall 1989. Öppna böljande landskap, sjörikedom, stora kärr i dalsänkorna, omväxlande med trolska skogar ger landskapet skönhet, omväxling, magi. Relativt mycket erbjudande om agroturism, ”Zimmer frei”. Vägskyltar som föder historiska vibrationer såsom, Wolfschanz, Hitlerhögkvarteret i Ostpreussen under kriget. Kyrkogårdarna är med svenska mått hysteriskt överdekorerade. Tätorterna har ett rikt utbud av allehanda varor, ofta i småbutiker. Bagerier, charkuterier, skräddare, skomakare etc. tycks finnas i varje större by. I städerna är biltrafiken mer intensiv, relativt moderna västerländska bilar. Ekipage med häst och bondkärra ser man då och då.

Mitt arbete är baserat på intervjuer med och observationer av gymnasieelever i den polska regionen Masuren samt litteraturstudier som belyser mina frågeställningarna.

Bakgrund

Fram till 1989 var Polen en kommunistisk enpartistat med ateism på den politiska agendan. Arbetslöshet och klasskillnader förekom officiellt inte. Social välfärd med gratis sjukvård, gratis utbildning, gratis kollo för ungdomar, pensioner, bostads- och matsubventioner gjorde tillsammans taget att det fanns en social trygghet för alla, låt vara på en låg nivå (Szczepanski 1993:14).

Skolan under kommunisttiden hade hård disciplin där elevernas tävlingsinstinkter premierades. Klassens bästa elev skulle ha sitt fotografi i övre hörnet på anslagstavlan och etiketten ”klassens bästa elev” fastsydd på skoluniformen. Klassens bästa elever var förpliktigade att hjälpa svaga elever.

Familjen var det enda egentliga privata reservatet, dit den i övrigt allomfattande kommunistiska statsapparaten inte hade tillträde. Familjen var tillvarons exklusiva frihetszon. Detta accentuerade familjens emotionella innehåll.

Religionen betraktades officiellt som vidskepelse men trots proklamerad ateism tillät statsmakten motvilligt kyrkobesök, religionsutövning etc. i den privata sfären (Szczepanski 1993:24). Katolska kyrkan tilläts ha religionsundervisning på söndagsförmiddagarna men måste då konkurrera med statliga biografier som vid samma tid erbjöd barnen att gå på bio till minimal kostnad.

Under kommunisttiden fanns praktiskt taget inga organiserade lekplatser eller ens leksaker. Barnen lekte i trappuppgångar och på gårdar. Men det fanns en arsenal av statligt organiserade barn- och ungdomsaktiviteter. Barnen kunde skickas på kollo som disponerades av företaget där någon av föräldrarna jobbade. Ungdomarna skulle hjälpa till och städa offentliga platser och kyrkogårdar. Ungdomarna skulle söka upp fattiga, sjuka, ensamma människor och erbjuda dem hjälp. Intressecirklar i olika skolämnen fanns där skolungdomen efter ordinarie skoltid under lärares ledning frivilligt fördjupade sig i de ämnen de valt. Ungdomarna stimulerades att respektera olika yrkeskategorier: skomakaren uppvaktades med blommor på skomakarnas dag, slaktaren på slaktarnas dag etc.

Ungdomarnas planer och drömmar innefattade givetvis vad de skulle välja som yrke under vuxenlivet. Det var inte ”fullt” att ha ett grovarbete med låg utbildning. En gruvarbetare i kolgruvorna tjänade betydligt mer än en läkare. Oavsett vilket yrke man valde var det en självklarhet att man skulle få ett jobb i paritet med sin utbildning. Ungdomar på landsbygden i

byar och små städer längtade till de stora städerna. Utlandsresor till västvärlden var praktiskt taget oundgängliga och följaktligen hägrande drömmar.

Syfte och frågeställningar

Syftet med mitt arbete är att ur sociologiskt perspektiv beskriva, analysera och tolka hur masurens gymnasieelever interagerar med skolan, familjen respektive kyrkan samt att studera elevernas framtidsvisioner. Mina intervjupersoner är födda och lever i det ”nya” demokratiska/kapitalistiska Polen. Detta ”nya” Polen är nästan exakt lika gammalt som de intervjuade ungdomarna. Med tanke på samhällsliga mönsters trögrörlighet är det av stort intresse att med hjälp av sociologisk teori försöka spåra fenomen i dagens Polen som har sina rötter i den polska kommunistepoken före demokratiseringen 1989.

I mitt arbete vill jag söka svar på bland annat följande frågor:

- Hur ser eleverna på sin skolsituation?
- Vilka relationsmönster finns i familjen och vilken prioritetsgrad har familjen?
- Hur integrerad är religionen i elevernas existentiella tillvaro?
- Hur ser ungdomarnas drömmar och planer ut i det korta och långa framtidsperspektivet?

Min avsikt är att på basis av mina intervjuer och observationer med skisserade frågeställningar vaska fram en fyllig bild av mina intervjupersoners tankevärld inom här angivna ramar.

Tillvägagångssätt

Val av intervjupersoner

Flickor:

Marta är 16 år och bor i en by i Masuren. Läser första året på gymnasiet med språkinriktning i tätorten Wydmyny. Pappan och mamman jobbar men pappan jobbar inte inom sitt yrke.

Marta har en syster. Familjen bor i en liten lägenhet.

Milena är 17 år och bor i en by i Masuren. Läser andra året på gymnasiet med språkinriktning i Wydmyny. Hon vet inte var pappan befinner sig, mamman är sjukskriven. Milena har en sjuk syster och två bröder. Familjen bor i ett litet hus.

Magda är 17 år och bor i en by i Masuren. Läser andra året på gymnasiet med humanistisk inriktning i staden Gizycko. Pappan och mamman är lärare. Magda har en bror. Familjen bor i en liten lägenhet.

Pojkar:

Andrzej är 18 år och bor i en by i Masuren. Läser tredje året på gymnasiet med elektrisk – elektronisk inriktning i Gizycko. Pappan och mamman jobbar men inte inom sina yrken. Andrzej har en gift syster som har flyttat till en närbelägen lägenhet. Andrzej har också en bror och en yngre syster. Familjen bor i en liten lägenhet.

Piotr är 16 år och bor i en by i Masuren. Läser första året på gymnasiet med elektrisk – elektronisk inriktning i staden Elk. Pappan och mamman jobbar men inte inom sina yrken. Piotr har en syster. Familjen bor i en liten lägenhet.

Intervjuer och observationer

Innan intervjun började hade jag presenterat mitt forskningsprojekt. Jag framhöll före intervjun att informanten ohämmat kunde uttrycka sina känslor, skratta, gråta, inte behövde tala ”fint” etc. Intervjuerna ägde rum i min familjs hem. Intervjuerna spelades in på band. Bandupptagning, tycker jag, förenklar intervjuarbetet och skärper dess autenticitet. Röstläge, pauseringar, skratt, etc. är informativa ingresser i min analys. Jag har garanterat intervjupersonerna anonymitetsskydd men ingen av dem var intresserad av detta. Bandinspelningarna har inte publicerats. De stannar i min privata ägo.

I min undersökning har jag valt att använda *semistrukturerade intervjuer* (May 2001:150) då jag härigenom tror mig kunnat få kvalitativ information samtidigt som de intervjuade lämnas ”kontrollerad” frihet att uttrycka sig. Alternativen med strukturerad respektive ostrukturerad intervju (May 2001:149, 151) riskerade i mina undersökningar att mynna ut i alltför stelbent formalism respektive allmänt otyglad pratighet. Med semistrukturerad intervju anser jag det vara möjligt att erhålla forskningsmässigt hanterbart material.

Intervjuguiden är forskarens agenda i intervjusituationen (Widerberg 2002:68). De frågor jag ställde vid intervjuerna hade jag skrivit ned på en minneslapp. Frågornas ordningsföljd var inte slumpmässig – enkla, lättbesvarade frågor kom i början av intervjuerna för att intervjupersonen skulle bli ”varm i kläderna”. Med enkla frågor avser jag: *Var bor du? Hur gammal är du? Har du syskon?* etc.

Från början planerade jag att intervju tre flickor och tre pojkar men resultatet blev tre flickor och två pojkar. Intervjupersonerna ställde frivilligt upp för undersökningen. Ingen nervositet fanns inför den ovana situationen - mikrofonen, att jag kom från utlandet, att forskningsmaterialet skulle hamna i Sverige och att jag själv varit lärare. Det hände att en

flicka lämnade platsen för intervjun två gånger för att svara i telefonen. En annan flicka var själv förvånad att hon kunde vara så öppen under intervjun: ”...*Jag trodde aldrig att jag skulle bli så öppen som nu...*” Alla ungdomarna var lugna, glada, trevliga, öppna och positivt inställda till undersökningen.

Min undersökning var förutom intervjuer också baserad på *deltagande observationer*. Observationer innebär att forskaren studerar, registrerar och tolkar kroppsliga och språkliga uttryck och agerande (Widerberg 2002:16). Jag har registrerat de intervjuades mimik, gestik, utseende, allmänna uppträdande, samspel med sin rumslig omgivning etc. Som stöd för minnet har jag under mitt fältarbete fört anteckningar om mina observationer.

Bristen på tid hindrade mig från att observera ungdomarna t ex på skolgården, i klassrummet, under rasten eller i matsalen. Det skulle, tror jag, ha berikat min undersökning. Tyvärr var jag bara tre dagar i Polen.

Tolkning av material

Under fältarbeten gjorde jag alltså fem intervjuer. Jag lyssnade på bandupptagningarna flera gånger och har skrivit ut dem. De utskrivna intervjuerna gav mig en bild av mitt arbete och hur jag har använt mig av de i förväg planerade frågorna. Jag upptäckte i samband med intervjuerna att de frågor jag ställt upp medförde följdfrågor och omformuleringar allt beroende på situationen.

Mitt svåraste problem vid översättning till svenska har varit att ganska många polska ord eller uttryck saknar vältäckande motsvarigheter i svenska språket. Jag har i sådana situationer tvingats kompromissa vilket både varit tidskrävande och ibland medfört språklig stympning. Positivt var att informanterna var lätta att förstå. De talade högt, inte forcerat och tydligt. Deras framtoning, röst, mustiga uttryck, pauseringar, intonation och språkmelodi fascinerade. För att inte tala om ungdomarnas gestik, mimik, glädjeämnen och skratt. Allt tillsammans gjorde att citaten i uppsatsen bara kan återge en blek skugga av en färgsprakande totalitet.

Min ambition är att i görligaste mån hålla tillbaka mina egna värderingar och så långt det är möjligt objektivt registrera mina iakttagelser. Ju större framgång jag har i denna min strävan desto mindre influeras mina forskningsresultat av irrelevanta subjektiva värderingar.

Teoretiska perspektiv

Foucaults begrepp disciplin och panopticon

Jag väljer Foucaults teorier om disciplin och hur han teoretiserar kring den *slutna miljöns* princip, *inrutningens* princip och *rangens* princip och applicerar dessa hans teorier på mitt arbete om masuriska gymnasister.

Enligt Foucault kräver disciplinen ibland en *sluten miljö*, skapandet av en specifik plats som inte har något samband med andra platser och som är sluten om sig själv. Det är den disciplinära enformighetens skyddade ort (Foucault 2003:143). Foucault exemplifierar den *slutna miljön* med fabriken och klostret. Fabriksvakten kan inte öppna fabriksdörren förrän en klocka har ringt som signalerar att arbetet börjar. En kvart senare har ingen rätt att komma in (Foucault 2003:144). Upplever masuriska gymnasister skolan, hemmet etc. som *slutna miljöer* i Foucaults tappning?

Foucault hävdar att den *slutna miljöns* princip varken är konstant, outhärlig eller tillräcklig inom den disciplinära organisationen (Foucault 2003:145). Rummet, platsen kan långt smidigare och subtilare bearbetas enligt den elementära lokaliseringen eller *inrutningens* princip. Foucault menar att det för varje individ finns en plats och för varje plats en individ. Principen avvisar gruppkonstellationer och kollektiva besittningstaganden och tolererar inte obestämda fördelningar. Individerna tillåts inte försvinna utom kontroll, att han förflyttar sig utan bestämt syfte eller klumpar ihop sig med andra individer i oanvändbara och farliga formationer. Denna taktik förhindrar desertering, lösdriveri och icke önskvärda ansamlingar. Essentiellt är att veta vem som är närvarande och vem som är frånvarande och oavlatligt övervaka var och en och i förekommande fall belöna eller bestraffa. Denna kontinuerliga kontroll, av individerna är en metod att behärska och utnyttja (Foucault 2003:145). Är *inrutningens* princip en levande realitet i masuriska gymnasisters tillvaro?

I Foucaults disciplinära system är *rangen*, den plats man intar i en klassifikation ytterligare en disciplinär parameter. Disciplin är konsten att rangordna och teknik som gör det möjligt att ändra uppställningen. Den individualiserar kropparna genom en utplacering som inte infogar dem i ett sammanhang utan fördelar dem och låter dem röra sig i ett nät av relationer (Foucault 2003:147, 148). Rangordningen börjar under 1700- talet utmärka det sätt på vilket eleverna fördelas inom jesuitskolan: de ordnas i led och rader i klassrummet, i korridorerna och på gårdarna; för varje uppgift eller prov får var och en av dem sig en plats tilldelad i tur- eller *rangordning*. *Rangordningen* är inte statisk utan kan förändras med ålder, arbetsresultat, uppförande, hygienstatus, koncentrationsförmåga etc. *Rangordningens* figuration avgörs av lärare, rektor och skolinspektör. Har *rangordningens* princip någon tillämpning i de intervjuade masuriska gymnasisternas tillvaro?

Till Foucaults rubricerade principer för disciplin adderar han disciplinerande *ordergivningssystem* (Foucault 2003:167). Dessa bör utmärkas av korthuggenhet, gärna icke verbalt uttryck som då t ex ersätts av gestik, signaler etc. Ordern bör åtlidas omedelbart, reflexmässigt utan all intellektuell bearbetning och reflektion. Det gäller inte att begripa befallningen utan att uppfatta ”signalen”, att omedelbart reagera, enligt en mer eller mindre artificiell kod som upprättats på förhand. Läraren ringer i en klocka, klappar i händerna, gör en gest eller kastar en blick. Dessa lakonismer och disciplinära metaforer uttrycker en ordergivningsteknik och en lydnamsmoral. Förutbestämda, inlärd disciplinerande metaforer omsätts också i den religionsutövande praktiken. Kan här anförda uttryck för disciplinerande kategorier representera förhållningssätt som också gäller masuriska gymnasieelever i deras konfrontation med skola, familj och/eller religion?

Foucault framhåller att innerst inne i alla disciplinära system finns en liten *straffmekanism*. Den har sina egna lagar, sina specifika brott, sina specifika straffformer och sina egna domstolsinstanser (Foucault 2003:179). Dessa disciplinsystem med vidhäftande straffpåföljder representerar en mildare underordning till de stora straffsystemen. De här futila förseelserna utlöser påföljder trots att förseelserna snarare har en dignitet jämförbar med att god sed ej iakttagits än konkret lagöverträdelse. Finns det några parallella subtila ”lagöverträdelser och straffpåföljder” som berör de gymnasieungdomar jag intervjuat i Masuren?

Panoptismen är en funktionell anordning avsedd att förbättra maktutövandet genom att göra det snabbare, lättare, effektivare – en plan för subtila tvångsmetoder (Foucault 2003:210). Den arkitektoniska konstruktionen av *panopticon* innefattar en cirkelrund byggnad med en inre gård i vars mitt reser sig ett torn. Detta är försett med stora fönster som vetter mot ringens insida: den ringformade byggnaden är uppdelad i celler som går tvärs igenom den; varje cell är försedd med två fönster, ett inåt, som svarar mot fönstren i tornet. Placeras en brottsling, en däre eller ett skolbarn i var sin cell kan övervakaren i tornet urskilja och kontrollera varje individ i den omgivande byggnadens celler. Övervakaren i tornet kan iaktta cellklienten. Sidoväggarna i cirkelbyggnaden hindrar klienten komma i kontakt med sina kamrater i andra celler. Klienten syns men han ser inte; han är ett objekt om vilket information inhämtas, men han är aldrig subjekt i en kommunikation. Cellpersonen är ständigt medveten om att man kan se honom. Tack vare att han är medveten om det fungerar makten automatiskt. Övervakningen blir permanent till sin verkan även om den i realiteten är diskontinuerlig (Foucault 2003:201, 202). Makten blir så fullkomlig att den inte behöver utövas. *Panopticon* medför att man i den yttre ringformade byggnaden är sedd utan att kunna

se medan man i det centrala tornet kan se allt utan att synas. Kan gymnasieeleverna i Masuren ses som aktörer i ett *panopticon* drama?

Bourdieu's begrepp habitus och rum

Hos Bourdieu väljer jag två teoriska begrepp *habitus* och *socialt rum*, som jag bedömer är relevanta i analysen av mitt fältarbete.

Bourdieu's *habitus*begrepp erbjuder generativa principer för distinkta praktiker: vad arbetaren äter och framför allt hur han äter, hans politiska åsikter och hans sätt att uttrycka dem skiljer sig systematiskt från företagsledarens konsumtion och aktiviteter. *Habitus* utgör också klassificeringsscheman och klassificeringsprinciper, olika principer för att betrakta och göra indelningar, olika smaker. *Habitus* bestämmer skillnader mellan bra och dåligt, gott och ont, distingerat och vulgärt etc. men denna skillnad är inte alltid densamma. Sålunda kan t ex ett visst beteende eller en viss tillgång framstå som distingerad för den ene, pretentiös eller skrytsam för den andre och vulgär för den tredje (Bourdieu 1999:19). Bourdieu's begrepp *habitus* har sina rötter i tidigare villkor, som skapat en princip för handlande. *Habitus* är en produkt av materiella och sociala förutsättningar i en speciell kulturell kontext (Trulsson 2003:58). Samtidigt är *habitus* en genererande princip som reproducerar villkoren genom olika strategier. Nyckelordet är dispositionen, ett organiserande vanetillstånd som styr uppfattningen av verkligheten. Omedvetet införlivande och liknande tidigare praktiker underlättar för individen att hantera verkligheten. *Habitus* fungerar som en förenande princip mellan individens sociala handlingar och de objektiva villkoren för dessa handlingar. En grupp eller klass handlingar är införlivade genom både materiella livsvillkor och uppfostran. Gruppen eller klassen får gemensam referensram, uttryck för en symbolisk ordning, som påverkar dess strategier. Här går det att se grunden för ett klassperspektiv (Trulsson 2003:59). Varje klass *habitus* avspeglar dess anpassning till de möjligheter som bestäms av den tillgång de har till de olika slagen av kapital. Den relativa ”anspråkslösheten” i arbetarklassens smak avspeglar den tysta insikten att mer dyrbara önskemål inte svarar mot fördelningen av den sociala makten. *Habitus* är bokstavligen förkroppsligad: ”social nödvändighet gjort till natur, omvandlad i motoriska scheman och kroppsliga automatismer”. Och är t ex närvarande i smaken för olika sorters mat, i kroppshållningar, det sätt människor fysiskt orienterar sig, klär sig osv. *Habitus* är ett slags tyst kompetens som är inbyggd i aktörens praktiska förmåga att hantera ett brett spektrum situationer på sätt som är förutsägbara utan att för den skull kunna

reduceras till medveten efterlevnad av ett regelverk (Callinicos 2001:413). Vilken habitus har gymnasieeleverna i Masuren?

Bourdieu's teoriska begrepp *rum* bygger på föreställning om skillnad, avstånd, en mängd åtskilda och samtidigt existerande positioner som är yttre i förhållande till varandra och som definieras i förhållande till varandra genom sin ömsesidiga exterioritet och genom närhets- och avståndsrelationer samt genom ordningsrelationer, exempelvis ovanför, nedanför och mellan (Bourdieu 1999:16). Det sociala rummet är så konstruerat att agenterna eller grupperna är fördelade i det allt efter sin position i de statistiska fördelningarna och i enlighet med de två differentieringsprinciperna, ekonomiskt kapital och kulturellt kapital. Ju närmare agenterna befinner sig varandra i dessa båda dimensioner desto mer har de gemensamt, och ju längre de befinner sig ifrån varandra, desto mindre har de gemensamt. Hur medvetna är gymnasieeleverna i Masuren om sina eventuella olika kapitalinnehav och i så fall hur verbaliserar de detta?

Disposition

I uppsatsens huvuddel vill jag belysa gymnasieelevernas interaktion med skolan, föräldrar respektive kyrkan samt elevernas framtidsvisioner.

Skolans inverkan är betydande. Eleverna tillbringar större delen av sin vakna tid utanför familjen i skolan. Här kommer eleverna i kontakt med normer, arbetsmetoder, nödvändigheten av samarbete, självdisciplin, vuxenkontakter med lärare och annan personal samt kunskapsinhämtande som i större eller mindre grad appellerar till individens preferenser.

Föräldrars betydelse som auktoriteter, föredömen, trygghetskapare och hjälptagare diskuteras.

Kyrkan och dess betydelse för individen, religionens ställning i det omgivande samhället, den egna religiösa profileringen diskuteras.

Ungdomars drömmar och planer uttrycks genom deras önskningar vad det gäller studier i framtiden, studieorter och yrkesval. Visioner hur de vill leva och var de vill bo lyfts fram.

Sammanfattning, här gör jag en konklusion av erhållna resultat och presenterar en slutdiskussion.

Slutord, här presenterar jag mina egna reflektioner.

1. Skolans inverkan

Utbildningens betydelse

Grundskolan i Polen är nioårig och obligatorisk. Under kommunisttiden och fram till år 2000 var den åttaårig. Gymnasiet har hela tiden varit frivilligt och är nu treårigt. Det är stränga krav för den som vill komma in på gymnasium. Det räcker inte med att vara godkänd i alla ämnen utan man måste också ha bra betyg från högstadiets avgångsklass. Ofta räcker det inte med hyfsat bra betyg eftersom många har gått överkurser i vissa ämnen och därmed skaffat sig extra poäng som ger dem företräde till gymnasiet. Om man är gymnasist och får underkänt slutbetyg i ett ämne måste man gå om klassen. Uppförandebetyg finns och bedöms som minst lika viktigt som andra ämnen. Uppförandebetyget graderas och för att få högt betyg krävs inte bara ett allmänt gott uppförande utan också att man framgångsrikt deltagit i tävlingar utanför skolans ordinarie program i t ex litteratur, matematik, idrott etc. Skolbibliotekarien har rätt att förhöra eleven och kontrollera att eleven har läst lånade böcker. I gymnasiets avgångsklass ges slutbetyg i alla ämnen i slutet av april. Därefter tenterar man i maj i två obligatoriska ämnen och två frivilliga. Man tenterar både muntligt och skriftligt. För att bli antagen vid universitet krävs dels att man har godkänt i samtliga slutbetyg samt att man klarat proven i samtliga fyra tentamensämnen.

Skolan är en arena där normer, vanor och moraliska mönster prövas och förändras. Under skoltiden lär man sig att upptäcka sig själv, komma underfund med vem man är, och pröva sig fram till vad man vill bli när man har blivit vuxen (Svensson 1997:41). Skolan är oerhört betydelsefull i människors samhällsliga socialisation. Här definieras man utifrån samhällets värdehierarkier. Såväl underordning, att veta sin plats, som hur man framhäver sig positivt och lyckas bäst i användningen av skolans budskap är någon man lär sig tidigt (Svensson 1997:56).

Den intervjuade gymnasisten Milena yttrar sig om utbildning:

I skolan har vi mycket att läsa och jag måste också läsa väldigt mycket hemma. Jag kommer hem från skolan vid femtiden. Efter att jag ätit sätter jag mig och läser mina läxor. Det håller jag på med fram till ungefär klockan ett på natten...Jag tycker att det är bra. Då vet jag att jag blir förberedd till att komma in på universitet. Jag vet att jag läser för min egen framtid inte för lärarens skull. För läraren spelar det ingen roll om han sätter mycket väl godkänt eller icke godkänt...Jag är nöjd med utbildningen.

Milena tycks väl socialt integrerad i skolan. Hon vet att det är på henne själv det ankommer om hon ska få goda studieresultat. Hon förefaller vara studiemotiverad och målinriktad. Milena är beslutsamt inriktad på att successivt öka sitt kulturella kapital. Kan Milenas så accentuerade studiemotivation och flit ses som ett uttryck för en individualiseringsprocess i det nykapitalistiska Polen?

De fyra övriga gymnasieeleverna säger sig vara nöjda med undervisningen. De har jättemycket att göra och har inte tid med något annat än studier från måndag till fredag. De tycker att det är viktigt att de pluggar hårt och tror sig därmed ha goda chanser att så småningom komma in på något av universiteten. Det är det kulturella kapitalet som hägrar.

Skolan är platsen där ungdomar med olika bakgrund kommer tillsammans på samma plats vid samma tid. Det är viktigt när man tänker på platsen att man också ser den sociala kontexten. Vad är det som tilltalar vissa människor, och som andra människor har helt andra tankar om (Ehn & Löfgen 2001:114). Skolor och förortsliv är några områden som undersökts både kultur- och diskursanalytiskt via muntliga berättelser, samhällsdebatter och massmediala framställningsformer (Bringeus 1986:13).

Syn på lärare

Lärarna under kommunisttiden och även därefter var mycket auktoritära. Läraren hade alltid rätt och tilltalades med ”herr/fru professor”. Eleverna apostroferades med efternamnet av läraren. Lärarens roll var att undervisa och uppfostra i traditionell, auktoritär anda. Att vända sig till läraren med personliga problem var otänkbart. Skolpedagoger fanns inte. Däremot skolsjuksköterska som bland annat hade hygienuppsikt.

Som en motbild till ovannämnda lärare/elev relation vill jag stödja mig på Imsens uppfattning. Författarens åsikt är att skolan och klassrummet är mötesplatsen för lärare och elever. Här skall de arbeta, var och en utifrån sina förutsättningar. Att ha kontakt med eleverna innebär att mötas som människor. Kontakt och möte är något som sker dagligdags, det är tryggt, varmt, kontinuerligt och allestädes närvarande i förhållandet mellan lärare och elev (Imsen 1998:26, 27).

Den yngsta av de intervjuade gymnasieeleverna, Marta, säger om lärare i hennes skola:

Hos oss har vi kvinnlig rektor och två kvinnliga vicerektorer. Vanliga lärare är ofta strängare och svårare att prata med än rektorerna. Har jag problem och inte förstår min matematiklärare vet jag att jag kan gå till en annan matematiklärare som då förklarar för mig. Jag tycker inte man ska vara rädd för lärare men man måste respektera dem.

En av pojkarna, Andrzej, säger om lärare:

I min klass är det bara pojkar. Vi har ett fåtal kvinnliga lärare. Jag skulle önska att det var fler (skratt). Det blir lätt alltför karldominerat. I vår skola får inte lärarna dricka kaffe etc under lektion och följaktligen inte vi heller.

Magda berättar om sina lärare:

Jag trivs bättre med yngre lärare för de förstår oss bättre. Jag menar inte att äldre lärare är sämre att undervisa. Vi har en lärare i engelska som försöker vara kompis med eleverna under lektionerna. Varken jag eller mina klasskamrater tycker om detta. För denna lärare verkar det vara viktigare att bli kompis med oss än att undervisa.

Eleverna tycks föredra en formell, traditionell relation med sina lärare fri från alltför mycket emotionell frottering och integritetsreducerande kontakt. Möjligen antyder Magda en viss ambivalens visavi närhet till lärarna. Donald Broady skriver i *Den dolda läroplanen* (1980:139) hur unga lärare fyllda av goda föresatser i början av sin yrkesutövning underkastas en hårdhänt resocialisering. Som nykläckt lärare vägrar han att bli en disciplinryttare. I undervisning är han medgörlig, han behandlar eleverna som likaberättigade, som kompisar? Kan det antingen vara så att den polske ”kompisläraren” är nyligen examinerad och ännu inte drabbats av Broadys ”praxischock”? Eller är det hans sätt att ta avstånd från den gamla auktoritära skolan i Polen under kommunisttiden, som han själv eventuellt upplevt? Andrzej tycks bejaka en disciplinerad hållning med kaffeförbud i klassrummet för såväl lärare som elever. Om läraren har initierat kaffeförbud etc. kan detta vara ett uttryck för lärarens habitus som initialt präglats under den totalitära epoken då kaffedrickande i klassrummet var otänkbart. Marta hävdar att hennes vanliga lärare ofta är strängare än rektorerna och att det är lättare att prata med rektorerna. Jag har själv varit lärare i Martas skola och vet att rektorerna var medlemmar i kommunistpartiet under diktaturtiden. Det är rimligt att tänka sig att rektorerna efter det politiska systemsiftet upplever en statusmässig degradering och av opportunistiska skäl blivit ”mjukisar”. Det kan också vara så att Marta, rektorerna och lärarna är aktörer i ett Bourdieuskt rum där rektorerna upplever att de befinner sig högst upp i den trygga rumsliga sfären. Extra hygglighet visavi eleverna är förbehållen rektorerna. De riskerar inte disciplinupplösning och förlorad respekt då hierarkiavståndet rektor – elev är betryggande samt att rektor endast har diskontinuerlig kontakt med den enskilda eleven.

Skoldisciplinering

Disciplinen i skolan under kommunisttiden var att jämföra med militär disciplin. Uppställning av eleverna i två rader i korridoren. Inmarsch i skolsalen. Sitt ned. Inget prat elever emellan under lektion. Skoluniform. Ingen makeup, smycken, örhängen, ingen utstuderad frisyr. Passa tiden. Inte komma för sent. Intyg från läkare eller föräldrar vid frånvaro. Vid förseelser

kroppssaga alternativt straffexercis såsom armhävningar i 10 minuter och sänkt uppförandebetyg.

Disciplin är en teknik för övervakning och kontroll av människor i fabriker, i skolorna, på sjukhusen och i fängelserna. Disciplin består av en mängd små övningar, regler, exercis, manövrer och taktiker (Broady 1985:284). I fängelset liksom i skolan skapas ett inre straffväsen. Vid sidan av, under eller bredvid skollagens och läroplanens stadgar och officiella målsättning skapas ett mikrostraffväsen vars målsättning är att skapa ett visst beteende och stämpla och slå ned på beteenden som de stora bestraffningssystemen betraktar som harmlösa. Det gäller att på samma gång göra de allra minsta detaljerna i uppförandet tillgängliga för straff, och ge skolans skenbart neutrala element en straffande funktion. Utsatta för disciplinerande straff är varje regelbrott och alla avvikelser såsom prat, ouppmärksamhet, frånvaro, försening, ohövlighet etc. (Broady 1985:284).

En av gymnasieeleverna, Piotr, berättar beträffande disciplin och påföljder i skolan:

Den som är försenad till lektion blir särskild förhörd på läxan. Är man inte med på lektion krävs intyg antingen från läkare eller förälder. Tjugo timmars frånvaro utan intyg medför att man måste sluta skolan... Vi får inte lämna skolgården under rasten då tror skolan att vi gömmer oss för att röka cigarett. Det har hänt att grannar till skolan har kontaktat rektor och rapporterat om elever som de sett röka... Slagsmål och bråk är förbjudet. Två pojkar åkte fast för att de pucklat på varandra. Det var en lärare som var vakt under rasten som rapporterade incidenten... Trots att pojkarna förklarade att det hela bara var på skämt blev de tvingade att sluta studera på skolan... Piercing och långt hängande hår är inte tillåtet. Överträdelse medför sänkt uppförandebetyg.

Milena kommer från en fattig familj och bor på landsbygden. Dessa två förutsättningar har kvalificerat henne för studiebidrag från EU. Milena deklarerar:

I min skola är det egentligen ingen som kommer för sent till lektionerna. Försening medför risk för sänkt betyg i uppförande. Jag som har EU bidrag skulle bli av med detta. Kommer man upp till sju minuter för sent måste man göra tjugo stolar¹. Gör man inte det så noteras att man har varit frånvarande under hela lektionen... Under rasterna får man inte springa i korridorerna. Det finns ingen aggression. Det känns bra... Lärarna är rastvakter i ett rullande schema. Dessa vakter ska se vad som händer under rasterna. Allt detta är för att vi ska känna oss trygga.

Magda förklarar:

Vi har en ny skolminister. Han vill att vi ska ha skoluniform. Vår rektor och lärare verkar ha tagit åt sig av de hårdare direktiven från högsta ort. Vi får nu inte längre ha bar mage, bara axlar, piercing, smycken, makeup, extravagant frisyr. Men jag tycker att alla dessa förbud hindrar mig att presentera min identitet... I min skola behöver ingen säga till oss att vi inte får avbryta en lärare som talar. Det vet vi själva.

Ingen av mina intervjupersoner uttrycker något uttalat missnöje. De är nöjda med de regelverk som finns på skolan och menar att reglerna är motiverade. Inte ens de stränga reglerna för relegering ifrågasätts. Eleverna tycks se skolan som en institution, som en arbetsplats där

¹ Att göra *stolar* betyder att göra ben- och armhävningar.

vissa regler gäller. Bryter man mot dem ”blir man av med jobbet”. Disciplinreglerna och metoderna har god överensstämmelse med vad Broady hävdar om elevernas utbytbart och ”marknadsanpassning” (Broady 1985:135).

Foucaults princip om den slutna miljön som skapandet av en specifik plats och som är sluten om sig själv finner sin representation i skolans disciplinerande arena. Den försenade eleven måste räkna med konsekvenser, straff och i extremfallet relegering. Skolans fysiskt slutna miljö representeras av höga stängsel runt skolgården som utgör en icke tillåten gräns att överskrida under skoltid. Parallellt härmed har skolan mentala avgränsningar som finner sin sociologiska hemorts rätt i Foucaults inrutningsprincip. I konsekvens med denna princip dirigerar vakthavande lärare under rasten elevernas rörelsemönster så att dessa är behärskade. Kontroll av elevernas närvaro eller icke närvaro och ständig övervakning och skolans beredskap att belöna eller bestraffa är metaforer vilka sociologiskt kan anses underordna sig inrutningsprincipen. Inrutningen accepterar inte individens okontrollerade fysiska beteende, såsom vagabonderi och oorganiserade hopklumpningar av individer. Frykman påpekar att ordet ”gymnasium” går tillbaka på det grekiska ordet ”gymnasion”, en lokal för metodiska kroppsövningar (Frykman 1998:101). Etymologiskt avvisar alltså varje gymnasium flanerande och att man oorganiserat släntrar omkring. Foucaults tredje princip i hans disciplinära system är rangen. Elevernas påpekande i intervjuerna att man inte får avbryta en lärare, att man inte ska vara rädd för läraren men att han ska respekteras, att grannar till skolan ibland rapporterar att elever setts rökande utanför skolans territorium vittnar sammantaget om att eleverna är medvetna om rådande rangordning där de själva befinner sig längst ner. Straffmekanismer som de kommer till uttryck i Foucaults disciplinära system representeras bland de intervjuade gymnasieeleverna i flera sammanhang. Milena hävdar att hon kan förlora sitt EU bidrag om hon blir noterad för försenad ankomst. Sänkt uppförandebetyg är straffet för dåligt uppförande, ohörsamhet, bristande ambition etc. Foucaults panopticon ser Frykman som det moderna samhället där vi vet att vi är iakttagna, men inte när och inte av vem. Samhällets kontrollerande blick kan förvaltas av t ex myndighetspersonen – eller en lärare (Frykman 1998:100). Eleverna på rasten vet att vakthavande lärare håller uppsikt men de vet inte vem och vad och när han ser. Denna osäkerhet stimulerar självdisciplin som t ex att man inte får springa under rasten i korridorerna.

Frykman påpekar hur skolans förmedling av den abstrakta kunskapen kombineras med kroppslig exercis. Denna kompakta påverkan och maktutövning föder en motmakt och ett tvingande ställningstagande och i förlängningen en existentiell osäkerhet som brukar förknippas med moderniteten (Frykman 1998:95). Hos de intervjuade

gymnasieungdomarna kan man spåra en ”brist på existentiell ångest”? Brist på modernitet? Detta kan möjligen vara ett historiskt arv från den auktoritära kommunistepokens samhälleliga strukturer? Eller är de masuriska skolungdomarnas oinskränkta accepterade av fasta, hårda regler och nästan rigida ramverk i skolmiljön uttryck för trygghetsnarkomani? Foucaults teori om att ”makt föder motmakt” skulle i de masuriska gymnasiernas maktutövning resultera i motmakt från elevernas sida. Eleverna tycks inte bekräfta denna Foucaults teori.

Vänskapsrelation

Under kommunisttiden odlades myten om det ”klasslösa samhället”. I skolorna ”predikades” att duktiga elever skulle hjälpa de svagare. På skolresor var det en självklarhet att alla skulle med. Men tävlingsanda och elitism fanns också med i det kommunistiska bagaget – de allra duktigaste eleverna i samtliga klasser fick göra en extra skolresa. Skoluniformen nivellerade den yttre apparationen.

Milena som är mest informativ när det gäller den sociala situationen i skolan berättar:

I högstadiet var det skillnad mellan de fattiga och rika eleverna. Man umgicks inte med varandra. Men här i gymnasiet gör man inte sådan skillnad. Visst syns det på klädseln vem som är rik och vem som är fattig. De rika eleverna har märkeskläder. En gång under rasten var det två rika flickor som jag hörde tala med varandra att de inte ville umgås med en klasskamrat därför att hon var fattigt klädd. Jag gick fram till dem och sade att de ska sluta umgås också med mig för att jag inte hade märkeskläder. Jag sade till dem att jag inte ville att de skulle behöva skämmas om någon såg oss tillsammans. Då sade de att de absolut inte kände så tillsammans med mig. Då sade jag att i så fall ska också den andra fattiga flickan vara med... Vid ett tillfälle var det en rik flicka som betedde sig som om hon automatiskt utgick ifrån att hon kunde kräva positiv särbehandling av läraren. Han förklarade att hon hade fel. Flickan hävdade då påstridigt att hennes krav var berättigade. Läraren sade till henne att hon inte var bättre än de andra. Hon var sämre... För våra lärare spelar det ingen roll om du är rik eller fattig. För lärare är det avgörande vad du kan... Om våra skolresor vill de rika föräldrarna bestämma. De säger till exempel: mitt barn har redan varit där.

De andra fyra intervjuade gymnasieeleverna säger att på högstadiet var det skillnad mellan fattiga och rika elever. Men nu i gymnasiet görs det ingen skillnad även om man kan se att kvalitén på kläderna varierar.

Används Bourdieus teori kan skolan definieras som ett socialt rum där elever med olika sociala bakgrunder möts. I min undersökning säger sig gymnasieeleverna vara medvetna om att innehavet av ekonomiskt kapital är ojämlikt fördelat. När de tidigare var i högstadiet framstod detta som ett problem men nu i gymnasiet förefaller innehavet av kulturellt kapital ha större betydelse. När en gymnasielärare intervenerade i en konfliktsituation blev slutsatsen att det kulturella kapitalinnehavet var det som betydde något medan det ekonomiska kapitalet devalverades. Den relativa homogeniteten vad gäller innehavet av kulturellt kapital bland

gymnasieeleverna förefaller har reducerat betydelsen av ett ojämlikt fördelat ekonomiskt kapital. Totalt sett befinner sig gymnasieeleverna närmare varandra i de nämnda båda dimensionerna än som var fallet under högstadietiden.

Bourdieus habitusbegrepp materialiseras bland gymnasieeleverna i det att de välbärgade med sina dyrbara märkeskläder kan luta sig mot en för dem förenande referensram. Eftersom habitus är en produkt av såväl materiella som sociala förutsättningar och detta i en speciellt kulturell kontext så förefaller de gymnasieeleverna förenande principerna väga tyngre än det som skiljer dem åt. Det faktum att de är gymnasister med sinsemellan jämförbart kulturellt kapital blir utslagsgivande. Denna relativa habitusuniformitet kan också tolkas som en historisk - social reminiscens från kommunisttiden.

2. Föräldrars betydelse

Frågan om synen på barnuppfostran kan vara ett minerat område. I de flesta länder världen över är det vanligt att bestraffa barn fysiskt, med dask i stjärten, örfilar och liknande. I Sverige är aga som bekant förbjudet enligt lag. Att offentligt slå sina barn väcker inte bara allmänhetens ogillande. En urgammal vana transformeras i ett slag till en kriminell handling. Kultur av det slag vi här beskriver sitter i ryggmärgen, inte i huvudet. Förändringar av t ex uppfostringsmetoder, känslomönster och liknande måste i första hand komma inifrån. Och tillåtas utvecklas i den takt det tar (Alsmark 1991;238). I Polen är familjeuppfattningen inte begränsad till kärnfamiljen. Den inkluderar förutom far- och morföräldrar också kusiner, fastrar, morbröder etc. Lojalitet och moraliska försörjningsansvar omfattar hela denna storfamilj. ”Den polska modellen” är etisk – moralisk i större harmoni med det fjärde budets imperativa anslag och djupa innebörd: *Du ska hedra din fader och din moder*. Barnen har lagstadgad plikt att hjälpa föräldrarna – också att vid behov betala räkningar etc. (Kodeks Rodzinny i Opikunczy 1964). En polsk kvinna säger att man inte är nonchalant mot en vuxen människa. Det är den viktigaste delen i polsk uppfostran av barnen (Alsmark 1991:238).

Marta berättar om sin familj:

Jag hjälper mina föräldrar att laga mat, städa, handla och andra grejer. Jag hjälper också min yngre syster. Men mina föräldrar vill inte att jag hjälper dem mycket. De tycker att det är min plikt att läsa...Jag kan inte vara ute längre än till klockan tio på kvällen. Jag vet att mina föräldrar älskar mig och bryr sig om mig. Jag kan inte se mitt liv utan dem. De är viktigaste av alla och allt.

Milena som inte vet var hennes pappa befinner sig berättar om sitt förhållande till mamma och familj:

Jag har en syster som är äldre än jag. Hon är handikappad. Min plikt är att gå ut med henne och promenera och passa henne när mamma inte är hemma...Min pappa är troligen i Tyskland, men

det vet jag inte. Jag har ingen kontakt med honom...Min mamma försöker att vara min väninna...Jag kan vara ute hur länge jag vill. Min mamma vill ge mig det som hon inte har fått när hon var ung. Hon var tvungen att vara hemma klockan tio på kvällen när hon var arton år. Ibland saknar jag att mamma skulle säga till mig att jag inte kan gå ut eller att jag inte får köpa telefonkort...Jag vet att hon älskar mig. Men jag vill ha henne som mamma inte som väninna. Min mamma är väldigt viktig för mig.

De tre andra gymnasieeleverna kan inte föreställa sig ett liv utan sina föräldrar. De uttrycker att det skulle vara ett "svart hål" om det skulle hända något med föräldrarna. Min fråga om föräldrarnas betydelse uppfattades nästan som paradoxal. Föräldrarnas betydelse var odiskutabel. Marta klagar inte att hon har utgångsförbud efter klockan tio på kvällen. För henne betyder det att hennes föräldrar bryr sig om henne. Motsatsen till Martas föräldrar är Milenas mamma. Milena har inte utgångsförbud men hon saknar det ibland. Hon önskar sig att hennes mamma sätter gränser. Hon vill ha en mamma som inte betar sig som väninna. Men Milena tycker att allt beror på att hennes mamma älskar henne. Milena lider inte av att hon inte har kontakt med sin pappa. Den familjeuppfostran som fyra av ungdomarna är präglade av och som Milena också säger sig föredra kan ha i sina rötter i en förindustriell, rural, auktoritär tradition.

Bourdieu's habitus kan sägas fungera som en familjen förenande princip eftersom de objektiva villkoren för familjemedlemmarnas handlingar är tämligen likartade. Familjens kollektiva habitus accentueras av att den röda tråden i uppfostran generationerna emellan torde vara rätt så likartad. De inom familjerna organiserade vanetillstånden med städning på lördagarna, hemkomst vid bestämd tid på kvällarna tycks vara mer eller mindre omedvetet införlivade praktiker som snarare underlättar än försvårar för individen att hantera verkligheten. Milena efterlyser sålunda frihetsinskränkande direktiv från sin ensamstående mor.

Familjen, hemmet uppfyller alla de krav för att gestalta Foucaults slutna miljö som platsen för disciplinär praktik. Familjen är den disciplinära enformighetens skyddade ort där lördagskvällens hemkomst är automatiserad till kl. 22.00 och veckostädningen till lördagsförmiddagar. Ingen av ungdomarna beklagar sig över för mycket disciplin i familjen. En av dem, Milena, säger sig vilja ha en mer restriktiv föräldrarhållning. Ungdomarna talar inte om att de bryter mot gällande regler i familjen, tvärtom uppskattar de gällande regelverk och ser detta som uttryck för föräldraromsorg. Under sådana "idylliska" omsändigheter kommer inga straff i Foucaults mening att aktualiseras.

Utifrån ett modernt västerländskt perspektiv skulle de masureiska ungdomarna kunna sägas lida av konfliktabstinens och osund trygghetsfixering.

3. Religionsuppfattning

När Polen efter 123 år återuppstod 1918 kom katolska kyrkan att spela en viktig roll som sammansvetsande part och kulturell identifikationsbärare. Andra världskrigets slut, sovjetdominansen i Polen och införandet av kommunism ändrade radikalt förutsättningarna för katolska kyrkans agerande. Relationerna kyrka-stat har aldrig varit så ansträngda som under den kommunistiska folkrepubliken. Det är förståeligt att kyrkan med sina nästan tusenåriga privilegier protesterade kraftigt. Det paradoxala var emellertid, vilket varken kyrkan eller kommunistpartiet då insåg, att ”reformerna – restriktionerna” kom att få motsatt effekt och i stället stärka kyrkans ställning (Abrahamsson 2005:172). Genom att klippa av kyrkans ekonomiska och politiska makt frigjordes dess andliga kraft. Kyrkan kom att bli motsatsen till allt som förknippades med partiapparaten: makthunger, medborgarkrav, byråkrati. På bekostnad av den kommunistiska maktapparatusens brister kunde kyrkan stärka sin andliga ställning. Kyrkan tog hand om Kristus, staten fick bära korset (Abrahamsson 2005:173). Katolicismens starka ställning har ytterligare förstärkts av att påven Johannes Paulus II (regerade 1978-2005) var polack. Påven är närvarande hela tiden och överallt i Polen. Där finns tre gånger fler påvemonument än i hela övriga världen (Abrahamsson 2005:183).

Hur ser intervjuade gymnasieeleverna i Masuren på religionen och kyrkan idag? Marta den yngsta av ungdomarna säger:

Jag kan inte se en söndag utan att gå till kyrkan...Ingen tvingar mig att gå på mässa. Det är något inre behov...Man måste förstå det...Jag väntar alltid till fredag kväll då går jag klockan nitton till prästen. Vår präst har byggt en cafeteria i sitt hus i källaren. Där är det roligt. Vi kan prata med varandra, dricka te, spela gitarr.

Andrzej den äldste av gymnasieeleverna uttrycker sig:

Jag väntar alltid till fredag kväll då går jag till prästens cafeteria. Där har vi jätteroligt...Jag kan inte tänka mig att inte gå till kyrkan på mässan på söndagen...På somrarna brukar jag hjälpa våra präster. Jag åker inte någonstans på somrarna. Här är det bra. Våra präster har barnkoloni på somrarna. Ungdomarna, däribland jag, brukar hjälpa dem. Det är frivilligt och obetalt. Vi ungdomar tar hand om små barn. Vi förbereder mat åt dem, vi leker med dem och vi beder med dem. Bättre semester än så vill jag inte ha.

De tre andra gymnasieeleverna kan inte tänka sig en söndag utan att gå i kyrkan. Ingen av dem säger att föräldrarna eller präster tvingar dem att göra det. På min fråga om de inte brukar gå på disko på fredagar efter en så arbetsam vecka i skolan tittade ungdomarna på mig som om jag kommit från annan planet. Då förstod jag att denna min fråga till ungdomarna var olämplig. Gymnasieelevernas fredagsmöte hos prästen var det ultimata fredagsaktiviteten.

Här kommer jag att analysera Foucaults ordergivningssystem som innebär att ordern bör åtlidas omedelbart, reflexmässigt utan all intellektuell bearbetning och reflektion. Orden bör utmärkas av korthuggenhet, eller icke verbala uttryck som då kommuniceras genom gestik,

signaler etc. Det gäller inte att begripa befallningen utan att uppfatta ”signalen”.

Gymnasieeleverna ifrågasätter inte att de ska gå till kyrkan. Foucaults ordergivningssystem kan tillämpas på de masuriska gymnasieelevernas söndagsnärvaro i mässan. Gud är inte synlig men man tycks tro på honom och hans budskap. I katolska kyrkan är det en plikt att varje söndag vara i mässan. Ingen behöver påminnas om det. Det är en skyldighet jentemot Gud. Är man inte i mässan då har man syndat och bestraffningen är att man inte får ta nattvarden utan att dessförinnan ha biktat sig. Detta kan ses ett exempel på Foucaults teori om straffmekanism. Masuriska gymnasieeleverna drabbas av en de stora straffsystemen underordnad straffkategori. De straffande aktörerna är den osynlige Guden och dennes synlige representant, prästen. Han avgör om synden kan förlåtas. Gymnasieeleverna säger att det inte finns människor som tvingar dem att gå till kyrkan. Här kan man fråga sig om Guds makt. Har den osynlige Guden så stor makt över ungdomarna? Makt föder motmakt och motstånd (Broady 1985:287). De masuriska ungdomarna förefaller inte göra något motstånd visavi de kyrkliga imperativen och bekräftar inte i detta avseende Foucaults teori. Foucaults panopticon har ”skruvats åt ett par extra varv och blivit `en Superpanopticon` ” när ungdomarna är i kyrkan. Där förekommer ingen registrering av närvaron men individen menar sig veta att den allestädes närvarande, allseende Guden vet.

Ungdomarnas totala brist på ifrågasättande av den gudomliga-kyrkliga hegemoni kan ses som ett uttryck för en auktoritär preferens men också att kyrkan uppfattats som oföränderlig och densamma oavsett rådande politiska system eller andra yttre förhållanden. Det kan vara ungdomarnas sätt att distansera sig från en hotande modernitet där allt flyter - allt förflyktigas.

4. Ungdomars drömmar

De ungas problem är ovisshet om framtiden. Osäkerhet på utbildnings- och yrkesområdena gör att det nästan är omöjligt att välja målinriktat. De unga utbildar sig utan att veta till vad. Det kallas allmänbildning (Imsen 2000:447). Man uppskjuter definitiva kompetensval och yrkesval så länge som möjligt. De unga måste hela tiden anpassa sig provisoriskt till provisoriska situationer. Lösningen kan vara att helgardera sig så långt det är möjligt och så länge som möjligt. Exempel på detta är universitetsstudier som uppskjuter det oundvikliga beslutet om att bli lärare till efter examen. En annan lösning är att lägga frågor som rör framtiden åt sidan. På så sätt hamnar man i nuet i ljuset av framtidsutsikter som man är säker på och som man tror på. Den unge irrar hjälplöst omkring i nuet. Problemet är inte att man saknar framtid utan att man saknar en förutsägbar framtid (Imsen 2000.447).

Många ungdomar från landsorten flyttar från bygden även om de önskar att bli kvar hemma. Det hänger samman med brist på arbetsmöjligheter, önskan om fortsatt skolgång och föreställningar om social framgång som nås ”om man kommer ut”. Det är inte så troligt att identitetstypen ”jag är det jag tillhör” har så stora möjligheter någonstans i dagens samhälle (Imsen 2000:446).

Hur ser de masuriska gymnasieeleverna på sin framtid i den mest arbetslösa regionen i Polen?

Piotr som går på elektrisk – elektronisk linje säger:

Jag vill bli informationstekniker. Med sådan utbildning tror jag att jag kommer att få jobb. Jag vill inte studera långt från min hemort. Efter universitetsstudier vill jag komma tillbaka till Masuren och jobba...Jag vill inte bosätta mig i annat land. Jag vill gifta mig och ha barn.

Magda som går på humanistiska linjen i Gizycko uttrycker sig om framtiden:

Efter gymnasiet ska jag studera sociologi och sedan kommer jag tillbaka till Masuren. Jag ska gifta mig och ska ha barn. Jag vill att min blivande man kommer från samma ort som jag. Jag tror att om man verkligen söker jobb då kommer man att få det...Att flytta utomlands vill jag inte...Det finns människor som tycker att utomlands är bara bra men jag har hört något annat.

De tre andra ungdomarnas framtidsvisioner är att studera och sedan komma tillbaka till Masuren och söka jobb. Alla vill gifta sig och ha barn. Ingen av ungdomarna ser att det kan bli problem att få jobb i Masuren, trots att de är medvetna om att där är den största arbetslösheten i Polen. Inte någon av de fem gymnasieeleverna vill jobba utomlands eller flytta dit. Tillfälligt kan de tänka sig att sommarjobba utomlands för att skaffa sig pengar till studier.

De masuriska ungdomarna förefaller målinriktade. De vet vad de vill bli. De är beredda att studera och är trots en pessimistisk arbetsmarknad personligen optimistiska när det gäller att få jobb. Framtiden får utvisa om deras egen förhoppning att stanna kvar i hembygden och få jobb där är realistiskt eller om de som Imsen förutskickar, av arbetsmarknadsmässiga skäl, måste lämna Masuren. Den individuella obenägenheten att vara mobil på arbetsmarknaden, flytta, pendla kan sammanhålla med rådande familjestruktur.- Även om ungdomarna bor i kärnfamiljer finns storfamiljen med den äldsta generationen, farbröder, mosttrar, kusiner ofta i det nära fysiska landskapet. I storfamiljen finns ett kollektivt försörjningsansvar, uppfostransansvar etc. som ger en trygghetskänsla och kan vara ett nätverk för sysselsättning.

Alla ungdomarna och deras föräldrar är födda i Masuren. Ingen har flyttat in i eller ut ur regionen. Ungdomarna kan tveka om deras traditionella habitus gör dem marknadsanpassade som utomregionala aktörer. Denna mentala instängdhetens förnöjsamhet tycks inte vara kontaminerad av någon klaustrofobisk känsla. Kan det vara så att den habitusförlust som

flyttning skulle kunna medföra skrämmer mer än det lockande i det främmande - annorlunda - okända? Eller är ungdomarnas ”kråkvinkelperspektiv” en reminiscens från kommunistepokens instängdhet? Eller kan man spåra tendenser som emanerar ur katolska kyrkans traditionalism, konservatism och motstånd mot värdenihilism i modernismens tecken?

Sammanfattning

Representanter för gymnasieeleverna i den nordöstpoliska regionen Masuren har intervjuats och observerats av mig under tiden 7-8 oktober 2006. Dessa individer lever i det ”nya” kapitalistiska/demokratiska Polen. Min avsikt har varit att analysera hur gymnasieeleverna interagerar med skolan, familjen respektive kyrkan samt att studera elevernas framtidsvisioner. Min ambition har också varit att spåra fenomen i dagens Polen som har sina rötter i den polska kommunistepoken före 1989 och att tolka dessa sociologiskt.

Intervjuerna med de unga har givit mig ny kunskap och tror jag förståelse för vad som har rört sig och rör sig under det ”mentala ytskiktet” i min hemprovins Masuren. Ändå har jag bara krafsat på ytan. Det har trots detta varit inget mindre än ett äventyr.

I min avsikt att studera ungdomarnas interaktion med skolan, familjen respektive kyrkan samt elevernas framtidsvisioner har jag konfronterat mina intervjupersoner med följande områden: *Skolans inverkan, Föräldrars betydelse, Religionsuppfattning, Ungdomars drömmar.*

Utbildningen och skolans roll i övrigt uppfattas som viktig. Jag finner detta lovande men jag är inte förvånad. Ungdomarna läser hårt och unnar sig knappast någon fritid. De är studiemotiverade och inriktade att öka sitt kulturella kapital.

I relationen elev/lärare tycks eleverna prioritera en ”klassisk” tämligen auktoritär lärarroll framför en kompisliknande relation.

Disciplinen i skolan är hård med fasta regler både på pappret och i den vardagliga tillämpningen. Ungdomarna bejakar rådande regelverk och finner det rimligt och tryggt. Denna oreserverade acceptans kan ses som ett arv från kommunistepoken.

Kamratrelationerna gymnasisterna emellan tycks mestadels vara oproblematiska men undantag finns då kategoriseringar och utanförskap genererats på basis av klädstilar med olika prestige. Dessa individuella profilerings hade ingen motsvarighet under den totalitära tiden då allmän skoluniform var påbjuden.

Föräldrarna kommer ”på första plats”. Relationen kan vid första påseendet tyckas påminna om situationen i svenska familjer för två generationer sedan. I mina informanternas familjer tycks

en auktoritär ordning vara kombinerad med engagerad kärlek, värme etc. Ungdomarna uttrycker sympati för gällande normer och finner dem trygghetsskapande.

Religionen är en levande realitet i vardagen bland mina intervjupersoner. Man står för sin tro. Man går i mässan regelbundet och är med på ungdomssammankomsten hos prästen på fredagskvällarna. Katolska kyrkan var viktig under kommunisttiden och paradoxalt nog tycks den vara ännu viktigare idag trots att den nu har att konkurrera med det moderna ”kapitalistiska bruset”.

Gymnasieelevernas drömmar tycks tämligen handfast fokuserade på framtida studier, yrkesutbildning, möjligheter till arbete och att bygga familj. Ungdomarna känner sig bundna till Masuren när det gäller arbete och familj. Ingen av dem drömmer om att flytta utomlands eller ens till en annan del av Polen. Jag noterar att ungdomarnas drömmar och visioner tycks vara nog så fria från utopiska pretentioner. Man säger sig inte drömma om att vinna på lotto, bli massmedial kultfigur, skaffa fin villa ”Volvo, vovve”. Det räcker med betydligt blygsammare rekvisita plus familj och barn.

Slutord

Hur är det möjligt att det i en visserligen avlägsen vrå i det moderna Europa kan finnas ungdomar som så unisont kan företräda värderingar såsom självklar Gudstro, familjeprioritering, konfliktlöshet generationerna emellan, studieflikt, brist på ångest, acceptans av rådande villkor och allt detta i en nation som historiskt sett kanske varit mer benägen att göra uppror än någon annan? I uppsatsen har presenterats försök till plausibla förklaringar av dessa fenomen mot en medveten bakgrund om att den klassiska polska absurdismen kanske spökar i garderoben.

Källor och litteratur:

Otryckta källor:

Intervjuer och observationer utförda i Polen i Masuren 7-8 oktober 2006

Marta 2006-10-07

Magda 2006-10-07

Milena 206-10-07

Andrzej 2006-10-08

Piotr 2006-10-08

Internet

Bilder på titel sida är tagna från Internet:

www.gimnazjumwlesnej.scholaris.pl/szkolna.gal: Bilden till vänster: Början av gymnasieskolåren 2005

www.gts.pila.kadan.pl/rozpoczecie.html/rozpoczecie.2006: Bilden till höger: Slutet av gymnasieskolåren 2006

Tryckta källor:

Abrahamsson, K-A. 2005: *Enkel biljett till Polen*. Danmark: Fischer & Co

Ahrne, G & Roman, Ch & Franzén, M. 2003: *Det sociala landskapet. En sociologisk beskrivning av Sverige från 1950- talet till början av 2000- talet*. England av Cox & Wyman Ltd: Korpen

Alsmark, G. 1991: Svenska vanor och ovanor. I (red.), Frykman, J. & Löfgren, O. *Ta seden dit man kommer*. Stockholm: Natur och Kultur

Alsmark, G. 1997: *Skjorta eller själ? Kulturella identiteter i tid och rum*. Lund: Studentlitteratur

Bringeus, N-A. 1986: *Människan som kulturvarelse*. Malmö: Liber

Bourdieu, P. 1999: *Praktiskt förnuft. Bidrag till handlingsteori*. Uddevalla: Daidalos

Broady, D. 1985: *Den dolda läroplanen*. Lund: Symposion

Callinicos, A. 2001: *Samhällsteori. En historisk introduktion*. Uddevalla: Daidalos

Ehn, B. & Löfgren, O. 2001: *Kulturanalyser*. Malmö: Gleerups

Foucault, M. 2003: *Övervakning och straff*. Lund: Arkiv

Frykman, J. 1998: *Ljusnande framtid! Skola, social mobilitet och kulturell identitet*. Falun: Historiska Media

Imsen, G. 1998: *Elevens värld*. Lund: Studentlitteratur

Kodeks Rodinny i Opiekunczy. Ust, 25 1964: "Dziennik ustaw" – 1964, Nr 9: Pozycja 59 – pozniejsze zmiany.

May, T. 2001: *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur

Svensson, B. 1997: Livstid. I: Alsmark, G. (red.), *Skjorta eller själ? Kulturella identiteter i tid och rum*. Lund: Studentlitteratur

Szczepanski, J. 1993: *Polskie losy*. Warszawa: Polska Oficyna Wydawnicza "BGW"

Widerberg, K. 2002: *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur

